

ERDÉLYI GAZDA

Az előfizetési díjak
bőrmentesen
a gazdasági egyesület titkári
hivatalához,
a lapot illető küldemények
a szerkesztőséghez
(Külmagyar u. 27.)
czimzendők.

AZ ERDÉLYI GAZDASÁGI EGYLET KÖZLÖNYE.

MEGJELEN
minden hónap közepén
és végén
legalább 1 íven.

Előfizetési díj:
1871 egész évre:
Egyleti tagoknak 2 fr. —
Nem tagoknak 4 „ —

Felügyelő bizottság: Paget János elnök; Berde Áron, b. Huszár Sándor, Kodolányi Antal, Mina János, Nagy Ferencz, Szentgyörgyi József.

Felhívás

az erdélyi gazdasági egyesület minden t. tagjához.

Az erdélyi gazd. egyesület igazgató választmánya f. évi december 5-én tartott ülésében, — a közgyűlés jóváhagyásának reményében — határozatilag kimondá, hogy „Erdélyi Gazda“ czimű egyesületi közlönyét jövő 1872-ik évtől kezdve minden alapító s évdíjas tagjának ingyen fogja megküldeni.

Hogy azonban a példányok helyesen czimezve az illető t. tagokhoz el is juthassanak, felkéretnek úgy a helybeli, mint a vidéki alapító s évdíjas t. tagok, hogy czimüket és tartózkodási helyüket mielőbb az egyesület titkári hivatalához beküldeni sziveskedjenek, miután alulírott, zavarok elkerülése végett utasítva van: csak is a jelentkezőknek indítani el illető példányaikat.

Gamauf Vilmos,
egyleti titkár.

Adjon Isten jobb jövőndöt az „Erdélyi Gazdá“ nak!

Rikán belől, 1871. őszén.

Vidékünkön kisebb-nagyobb körökben legelőnkebb beszélgetési tárgy: a mezei gazdaság akadályai.

A magyar gazdasági egyesület jelszava „Magyarország anyagi jólléte, földmivelése virágzásával karöltve jár.“

Ez igaz is! De Erdélyben, kivált itt, a Rikán belől, a mostani körülmények közt, ezt várni nem lehet; s mind addig, míg tagosítás, mezei rendőrség,

cselédrendszer életbe nem lépnek, sem egyeseknek, sem hazánknak semmi haszna a földmivelésben.

Erdélynek is van gazdasági egyesülete; van „Erdélyi Gazda“ név alatti közlönye.

Azon hidegséget, mellyel a gazdasági egyesület intézkedései fogadtatnak, példa a mult nyáron rendezett arató-gép verseny*) csudálni lehet, valamint azon részvétlenséget is, melyet ennek közlönyére iránt tapasztalunk, s ha még soká így megy! kénytelen lesz az erdélyi gazdasági egyesület, a földmivelés virágzását előmozdító nézeteit maga költségén kinyomatni, s az élez lapokban melléklet gyanánt, az olvasó közönséggel tudatni.

Hány előfizetője van az „Erdélyi Gazdának?“ nem tudom, de hogy sok nem lehet, onnan gyanitom, mivel jártamban-keltemben, alig itt-ott, találok egyet-egyet. Szégyenlem! de úgy van.

A nagyobb földbirtokosok közül nem hiszem, hogy találkozzék, ki tagja ne lenne a gazdasági egyesületnek; már csak ezek száma is nagyon kellene, hogy nevelje az „Erdélyi Gazda“ előfizetői számát.

Közepes — haladni kívánó — gazdák, gazdatisztek, lelkészek, tanítók, kereskedők, községek, olvasóegyletek (Bölönben 18 földmives állita olvasó-kört, s több politikai lapjai mellett, az „Erdélyi Gazdát“ is jártatja) is szaporítják ezt a számot.

Mind ezeket össze véve: kell hogy legyen az „Erdélyi Gazdá“nak egy pár ezer előfizetője. Ha ennyi nincs! bekövetkezik az idő előtti halál.

Megyei tisztviselőink, egyet-értve a helységek

*) Az aratógép-verseny magán vállalkozás eredménye volt.
Szerk.

előjáróival, minden helység számára megrendelhetnék a községi pénztárból; ez ellen egy józangdolgozása polgár se tenne kifogást. A nagyobb birtokosok, szegényebb sorsu gazda tisztjeiknek, reményilem jártatják; valamint a fő kereskedők is, legalább irodájok számára.

Ezek, egyeseknek nem kerülnek nagy áldozatba azonban, a köz jóllétet, a gazdasági téren, nagyon előmozdítják.

Az „Erdélyi Gazda“ szerkesztősége oda fog működni, hogy lapja, a köz jóllétet előmozdító közlésekkel gazdagítva, egy héten legalább 1—2 számmal jelenjék meg, mi nézetem szerint egy pár ezer előfizető mellett, meg is történhetik. Ha ennyire számítani nem lehet: sajnálásra méltó a sorsa, mind a gazdasági egyletnek, mind az „Erdélyi Gazdá“-nak.

A levelezők felszólítandók, hogy vidéki gazdasági tudósításaik mellett, közbe-közbe, egy-egy mindnyájunk előtt érdekes tudósítást is közöljenek, p. o. csikó, bornyu, malacz nevelés, mesterséges takarmány természetéről; sat.

Néha még a gazdaasszonyoknak is kedveskedni kell; úgy mint: sertés- és baromfi hizlalás, sonka páczolás, pujska fiak nevelése, szappany-főzés, s más ily a gazdaasszonyok előtt kedves cikkekkkel; megeshetik, hogy még vagy egy gazdaasszonyt is megnyerünk előfizetőnek. —

Nem tudom más vidéken, hogy vélekednek a tagosításról, de itt Rikán belől nem sok barátja van.

A gazdasági, sőt a politikai lapok is, okosan tesznek, ha ennek előnyeit, s nem léte esetében, kárait, elősorolják, és a köznépet, ezen mulhatatlanul megérkezni kellő vendéggel, előre is megbarátkoztatják.

Jelen évben elég korán történék az Olt kiömlése; tagosítás esetében ugarba vethető takarmánnyal segítettünk volna valamit szerencsétlenségeinken; mivel ezt nem tehetjük: most takarmány nélkül megyünk be a télbe.

De szülessék meg ma a tagosítás! holnap már panaszolunk a cselédrendszer, és mezei rendőrség nem léte miatt; ezek nélkül a tagosítás is éretlen keserű gyümölcs.

A Rikán belől a napszám nem csak szük, de szorgos időben éppen nem is kapható. Székely embernek, ha van egy pár hold földje, szégyenli napszámra pénzért járni, s mivel napszamos nincs, cselédekkel kellene a gazdaságot folytatni, de a székely: szegődényes is szégyenli lenni. Ha vagy egy fiatal cseléd

akad is, időközben katonának viszik. A sorozástól bármi ürügy alatt menekültek, jó kosztón kitelelnek, s tavasszal tovább állanak, a gazdát még nagyobb zavarba hozzák. Oly akadályok ezek, melyeken egyes gazdák nem segíthetnek!

A nagyobb birtokosok, rettegnek már a felibe adástól is, megsokalván a visszaéléseket. Haszonbérbe adnák birtokaikat, de a kikerülhetetlen akadályokat, mindenki ismervén, nines vállalkozó.

Én nem képzelgésből, hanem tapasztalásból beszélek!

Igy állván a dolgok! ámbár elismerjük, hogy az ország jólléte, a földmivelés virágzásával karöltve jár: ki kell mondanunk, hogy cselédrendszer, mezei rendőrség, s a rég ohajtott tagosítás nélkül: virágzó gazdaságra hazánkban számítani nem lehet.

A fenirt czélok lebegvén szemem előtt tiszta szívemből kívánom, a közelgő új évre: „Adjon Isten szebb jövőndöt az „Erdélyi Gazdá“-nak!“

F. J.

Szüret után.

II.

Az idei szüret eredményei.

A partium egyik jó nevű városában, mely példányszerű művelése mellett, sok és rosz bort termel, azt tartják, hogy ha Sz.-György napkor a szőlőgyepü hágsójáról pusztá szemmel kivehetők a szőlő levélkéi: abban az évben jó borra van kilátás. Valószínű! mert hisz csaknem egy fél év alatt, még mostohább időjárással is sokra mehet a szőlő.

Mások a májusi és szeptemberi időjárás kedvesétől függesztik fel várakozásaikat. A tapasztalás a legtöbb esetben ezen feltevést igazolja.

Mások ismét akkor várnak jó szüretet, ha már junius közepén lejár a szőlő virágzása, s Sz.-János napkor, szőlőszeti műszóval élve: „megtisztult a gerezd.“ A közelebről lefolyt négy évtized legjobb borévei ezen véleménynek szolgáltattak igazságot.

A lefolyt évi mostoha időjárás lezárta az oraculumok könyvét, s korán elhallgattatta a szüreti jóslatokat. A szőlő rügye május közepe körül kezdett felette lassu processussal kibontakozni burkolatából. Május és szeptember hó mártiusnak vagy novembernek is beillett volna, s akár hány szőlőfaj volt, mely virágzását még julius 15—20-kán sem tudta teljesen befejezni. Szeptember közepén már el volt dölve az idei szüret sorsa; silány szüretnek kellett bekövet-

kezni, s a ki magát vagy mást nem akart ámitani, bé kellett látnia, hogy az idei bor még a közép minőségi fokozaton is alól fog maradni. Ugy történt.

Még se mondhatjuk a termelők várakozásait éppen egészen meghiusultnak. Bár minőség tekintetében gyarló, de sok bor volt, s körül-belől az 1835-ben termett borral helyezhető egy sorba, melyet szintén novemberben kellett leszűrni, s a kik jól kezelték, állandó, s már a 2—3-ik évben kellemes asztali bort nyertek utánna. 1832, 1837, 1843, 1864, s a mult 1870-beli termésnél minden tekintetben értékesebbek kell az idei térmést itélni.

Ha csak az egy fris emlékezetünkben lévő, szerencsétlen 70-iki borévet tesszük is párhuzamba a mostanival, ennek előnyei részben a termett bor minőségére nézve, de még inkább az általa nyújtott észleletek, s tanuságok tekintetében, el nem vitathatók. A mult évben még annyira se haladt a szőlő, hogy egyik vagy másik faj fajjellegét az izelés után kiadta volna. Az idén még a később érő fajoknál is behunytt szemmel is megtudta határozni a tapasztalt szőlész: mi az, a mit izel? minden fanyarsága mellett.

A mult évben, legalább a torda-aranyosi borvidék hegyein, egyetlen faj sem volt megérve, még a legkoraibb asztaliakat se véve ki. Az idén, nem mondom a kerti plantatiokban, például nálam 120 faj csemege szőlő közül, az egy korai Malingert (précoce de Malingre) kivéve, mely teljesen érett volt: a többi közül, néhány még élvezhető volt ugyan, a legnagyobb rész azonban teljesen éretlen maradt, s utoljára csak trágyának használtatott fel; a jó expositioba plántált asztaliak közül, a fejér, a piros, a királyi, és spanyol piros Chasselak, Az augustana, - borszőlők közül pedig a leányka és ruländer teljesen érettek lettek.

A mult évben a traminer merőben elmaradt, csak is éppen a híréért szedetett, s szüreteltetett el, de a mérésnél a bor-mérleget egészen elnyelte; míg az idén megpirosodott, izelése kellemes élvezetet nyújtott, s míg az expositiohoz képest mustja a Bábó-féle mérleg után 15—18 czukor tartalmat mutatott. Ugyan ezen mérleg alapján a bor-szőlők közül csak is a leányka és ruländer mustja ütötte meg a 20 fok magaslatot.

A tanuság kézzel fogható: t. i. a csemege szőlők közül első sorban a chasselak, malingre, augustana, mint olyanok, melyek még a roszt években is sikerülnek, - másod sorban passa-tutti, honi muskotály,

muscat Hambró, violaszin és frontignac muskotály, uva reginae szaporitandók, melyek válogatva csakugyan élvezhetőkké fejlődtek. A borszőlők közül pedig, mint az alább közlendő must mérési kísérletek indicálják, első helyen minden esetre, kivált hűvösebb égaljunk alatt, milyen az erdélyi borterület legnagyobb része, a honiakból a leánykát, - külföldiekből a ruländer, traminer és oportot kell okvetetlen forcirozni.

A második észlelet szintén figyelemre méltó. Szept. hó 20—21-kén, gerezdekkel tulterheltek levén a tőkék, sok különben is későn érő faj tőkéről, jelesen a som, rósa, trollinger és muscat Hambróról a gerezdek több, mint fele részét levágtam és eldobtam; mi lett a következés? az, hogy nov. 5-kén a termésök nagy részétől megfosztott tőkék legalább félig-meddig ért, s élvezhető gerezdekkel kínálkoztak, míg a mellettük lévő tőkéken jó fillenket, sőt megehető szemeket se találtunk, s akárhány tőkét hagytunk illetlenül gerezdjeivel az ég madarai számára, melyeket különben sem kellett az idén csergettyüvel vagy lóporral elijeszteni a szőlőtől; ijesztő volt egyébként a tőke az ő termésével. Igazat kell adni e tekintetben is Guyotnak, ki mivelési rendszerének alapszabályai közé sorozta, azon még normalis viszonyok közt is követendő szabályt, mely szerint bizonyos számu gerezdnél kevesebbet igen, de többet nem szabad a tőkén megtűrni.

Az idei év szintén intőleg mutatta fel azon félszeg eljárás káros következéseit, melyet úgy a vegyes, mint a fajszőlők beültetésénél követünk. Ha jól emlékszem a Fertő mellett láttam, hogy a szőlők bizonyos magaslatig kora érésű fekete szőlőkkel jelesen nagy burgundival vannak beültetve. Legyen bár minő faj, annyi bizonyos, hogy a szőlőtelepek laposára, vagy aljára okvetlen kora érésű faj való. Tapasztaltuk, hogy az idén bizonyos emelkedési fokon felül volt csak a szőlő élvezhető, s míg itt a som szőlőn gyéren ugyan, egy-egy asszu sem volt látható, az alantibb részeken megszemlélésére is hideg borzongatást éreztünk.

Az idei és tavalyi borév tüneményeinek vizsgálata egy megoldandó, csak nem titokszerű rejtélyt is hozott felszínre, melyet magamnak megmagyarázni maig se tudok. El nem vitatható tény, hogy a 71-beli időjárás szeszélyesebb és mostohább volt az ideinél is. És mégis némely szőlőfaj, jelesen az uva reginae, muscat Hambró, muscat violette, s általában az amerikai őserdőkből hozott fajok nálam jobbak, érettebbek, izletesebbek voltak, mint az idén, nem csak a kert-

ben, hanem a hegyen is. Az alatt és fent működő természeti erők hatása egyik szőlőfaj növényi élete erős, gyors, vagy lassu fejlődésére különböző volna-e? Vagy nemcsak a növény és állat világ egyedeinél, hanem az egyed változványainál is, például a szőlő variationál is uralkodó volna a természet azon törvénye, hogy azon táp, mi az egyiknél vidor és erőteljes életet, gyümölcsözést eszközöl, az a másiknál elsatnyulás, vagy éppen halál?

Áttérve a mustmérleggel tett mérésekre: az idej és mult évi termés minősége közti különbség még határozottabban tűnik ki. Nem fektetek valamely érdemleges sulyt sem a Wagner, sem a Vajda-féle mérleg után nyerhető eredményekre. Egyik, mint a másik csak azt mutatja ki, hogy egyik must jobb, vagy rosszabb a másiknál; de a mi fő dolog, a mustban rejlő cukor-anyag és savany kellő arányai felől teljes bizonytalanságban hagy. Egészséges, ép, gyakorlott ízérzék, az egyes szőlőfajok, vagy azokból nyert must megízlelése után, csaknem egyforma biztonsággal fog az eredmény felől ítéletet hozni. Nem egyszer volt például alkalmam tapasztalni, hogy a király és vékony haju szőlő mustja a Vajda mérlegen 2, néha három fokkal is többet mutatott a somszőlő mustjánál; a megforrás után azonban a somszőlő bora nem csak végtelenül kellemesebb, hanem édesebb is volt amazoknál.

Miután mind két évben a javított Wagner-féle 16 fokra osztott mérleget használtam, ha nem is correct adatokat fognak szolgáltatni méréseim, a termés minősége közti különbségre némi biztonsággal rá mutatnak.

Mutatott tehát	1870-ben	1871-ben:
Ruländer	8 fokot	12 $\frac{1}{2}$ fokot
Traminer	3 „	10 „
Olasz rizling	3 „	11 „
Rajnai rizling	4 „	10 „
Nagy burgundí	5 „	12 „
Leányka	— „	12 „
Vegyes	2 „	7—8 „

Imé itt is igazolva látjuk azon már annyiszor felemlített tényt, miszerint a Ruländer, Leányka, Olasz rizling, Traminer érés tekintetében az előttünk ismeretes fajok közt előljárnak, s a helyi viszonyokra való figyelemmel hazánk nagy részében vezér-szerepre hivatvák. És honnan van még is, hogy daczára a mérfokok kielégítő magasságának, a forrásaikat bevégett mustok, bizony csak savanyu borra engednek kilátást?

Erre a kérdésre Wolf ur mérései felelnek meg. Tordai gyógyszerész, ismert természettudósunk Wolf Gábor hazánkfia az utóbbi években szőlőművelésre, s egyszersmind a borászat tanulmányozására adván magát, segédül szép reményekre jogosító fiát, a jeles készütségű Wolf Gyula vegytudort vette fel maga mellé, felköltetni benne e nemes iparág iránti hajlamot, beavatni a tudomány rejtélyeibe, s benne borászati ügyünknek egy közhasznu munkását előkészíteni. Szerencsés választás! melytől, már csak eddigi munkásságát tekintve, jövőre sok jót várunk.

A szüreti idény alatt csaknem kiválólag borászati vegyteremmé alakított labororium, szemlélése, az egymásmellé helyezett retorták, a kémszerek hosszú sora, az óránként érkező faj-, vagy közönséges musttal telt üvegek, melyek a közönség érdekeltségének a kísérletek irányában megannyi bizonyítványai voltak: a millyen kellemes, gyönyörködtető látványt, ép annyi épületes tanúságot szolgáltatottak.

A cukortartalom meghatározása végett a klosterneburgi, hőmérővel egybe kapcsolt, s a hazánkba közelebből megfordult francia vegyész Terrel ur által is mások felett kiemelt mérleg használtatott. De savanymérő hiányában a vegyész vegyelemzés hosszas, s fáradalmas mütétéhez kellett folyamodni, ezen elemzés útján felderíteni a kísérlet alá vett mustok savany tartalmát, a vegyészek által megállított ezred-részek kikeresésével. Nem tartozik feladatomhoz megítélni, ha vajjon minden egyes kísérletnél számtani pontossággal lett e kitalálva a savanyrészek valódi tartalma?

Másfelől egy a tordavárosi borászat érdekében kitüzött cél megközelítése lebegett a szorgalmas munkások előtt; megkezdették t. i. Tordavárosa körülbelől 33 név alatt, megannyi vinczellér pásztorlása alatt álló szőlőhegyein termeltetni szokott faj, vagy vegyes borok specificus jellegét, vagy minőség különbségeit határozni. Ezen működés, ha a városi termelők belátják horderejét, egészen új irányt adhat a város bortermelésének, s borai hírnevét, értékét csak emelheti. De nagy szolgálatot teend főleg az által, hogy azon fogalmakat, melyek az egyes hegyeken termelt borok minősége felől divatban voltak, valódi értékekre fogja vagy felemelni, vagy leszállítani.

A mérések, melyeknek közölhetését Wolf urak szivességének köszönhetjük, leginkább a tordai termelők figyelmét vehetik igénybe, de mennyiben körülbelől az aranyos-maros borvidékénél alig mutatott fel az idén borvidék érettebb szőlőt, (mint azt a Maros-

Vásárhelyi tárlaton is volt alkalmunk megítélhetni) a mérések mondom, következő eredményeket mutatnak fel.

Előleges kísérlet tétellett oct. 24-én a Mézes máli nevű hegyen termett boros vagy vékony haju szőlővel. Hat gerezd, mely egy fontot nyomott, le szemeltetett, össze roncsolva, s megsűrve adott 24 lat levét, 2 lat gerezd szárát és 6 lat sonkolyt.

A must 15 1/2 % cukor tartalmat mutatott, de midőn más nap ugyanazon hegyen levő táblából boros, király, kövér s más silány fajok együttesen le szürettek, a cukormérő csak 13 fokot jelzett. Bizonyíték arra, hogy mennyire veti vissza a vegyes szőlőfaj a cukor percentjét, s. hogy a szőlőt még vegyes ültetvényekben is, ha lehet, faj szerint kell le szedni.

Az egyes fajok cukor és savtartalma következőleg mutatkozott:

	cukor 100, sav 1000 r.	
Traminer mézesmáli hegyen	21 1/2	—
Ruländer „ „	18 1/2	9. 6.
Sylvaner zöld „ „	18	8. 9.
Babó szőlő (asztali, helyesebben piros malvoisie)	17	7. —
Royal rouge Chasselas, asztali	14 1/2	10.
Boros szőlő	15	—
Rizling Wolf ur termése mézesmáli	20	7.
„ Velics urtól a martaljáról	19	9. 3.
„ Timbus ur termése ugyan onnan	17 1/2	—
„ Rigó Frigyesé szindi hegyről	18	—
„ Blaha Józsefé mézesmálról	16	—
Izabella	12	14. 7.
Traminer, pardéi hegyről	16	—
Ruländer, Soos nevű hegyről	18 3/4	—

Vegyes szőlők mustja változott 12—15 fok közt, de többre egyetlen hegyen se emelkedett.

Feltűnőnek mutatkozott néhány fajmustnál a cukor és savtartalom nagy aránytalansága; ugyanis míg a Ruländer 18 1/2 cukortartalomnál 9.6 ezred rész savat adott ki, a malvoisie 17% cukornál 7% savval rendelkezett.

A klosterneuburgi cukormérő czélszerűsége mellett bizonyít azon kísérlet, hogy míg egy zavaros és vastag must 17 fokot mutatott, ugyan az szürkepapíron kristály tisztára sűrűve, egyenlő hőmérséknél, éppen azon cukor százalékot mutatta. Éppen azért, míg más mérők mellett a földolagra nézve csak sőtétben tapogatódzunk, ezen mérleg pedig a cukor percenteket, csak nem számtani bizonyossággal mutat-

ja, ajánlják Wolff urak, hogy más mérleg mellőzésével ezen mérleg vétessék fel az egész erdélyi területen. Ezen sok tekintetben indokolható ajánlatot mi is egész készséggel magunkévá tesszük.

Imé az idej, s mult évi bortermés minősége közti különbségek tény és számadatai, mennyiben azok saját tudásunk és tapasztalásunk után rendelkezésünkre állottak! Imé a számok bizonyítványai, melyeket szakértőktől legjobb kézből kölcsönöztünk!

És daczára a megnyugtató számoknak, a borra forrt must nagyon savanyu!

Nagy Ferencz.

M-Vásárhelyi vándorgyűlés és tárlat.

VIII.

III. Mező-Panit. *)

A tisztelt vándorgyűlés október 5-iki határozata folytán: Galgóczy Károly, mint előadó, Sántha Károly és Lázár Albert, mint bizottmányi tagok, kiküldetvén Mező-Panit község gazdasági viszonyainak meg szemlélésére, küldetésünket úgy fogtuk fel, hogy feladatunk a község épültségi és földészeti viszonyait, a nép értelmi fejlettségét, mezőgazdasági eljárása módozatait, annak előnyeit és hátrányait vizsgálni: e felfogással következő előterjesztést teszünk.

Mező-Panit község fekszik Marosszék mező-bándi járásában, a Gunya patak mellett, a Juktető és Agyagos hegy között, Maros-Vásárhelytől egy órányira, közel a Mezősrege menő országúthoz, melyből a községi nép szorgalma által kavicsozott út vezet be a faluba, ott a kavicsozás két fő utcára is kiterjesztetvén. A község 317 ház számmal bir, melyből 10 földesuri, 307 községi, két fő és több kereszt utczával elég rendesen épült. Házai közt három cserepes, mintegy ugyanannyi zsindeyes, a többi szalmás. Van több csinosan épült és tisztán tartott lakháza kőkéményre is, de a tulnyomó rész még is fakéménnyel van. Népeisége az 1870-diki összeírás szerint 1555 lélek. Ebből 1329 ev. reformatus, 204 görög kath., 19 római kath., 3 unitarius. A néptörzset a reformatus székelyek teszik, kiknek anyaegyházuk van, csinos tornyos kőtemplommal, zsindey fedél alatt jó karban tartott paplakkal és cserép fedél alatt derék új iskolaházzal, hol az előbb együtt járt fi és leánytanulók elkülönítettetni fognak. Ezen iskola uj lévén most még tanulók nélkül volt, a tanítói állásra most levén, a pályázat kiirva. A görög katolikus oláhság földesuri zsellérteleken, régi telepítés, egyszerű fatemplommal.

A határ hegyes; összes kiterjedése 3313 hold (1600 □ ölével) és 1185 □ öl:

*) Ezen ismertetés, jelen alakjában most kerül először közönség elébe. A vándorgyűlés alkalmával idő hiánya miatt a terjedelmes és sok becses adatot tartalmazó dolgozat egészen elkészíthető nem volt, s csak szóval közölte egy részét a t. előadó ur. Szerk.

ebből földesuri hold	□ öl, a nép kezén hold	□ öl, ösz. hold	□ öl.
szántóföld	134 626	1933 320	2067 946
kaszáló r. és k.	52 133	358 1507	411 40
szőlő	3 100	30 593	33 693
legelő	77 08	203 1083	280 1091
erdő	87 616	326 757	413 1373
terméketlen	2 1556	104 286	107 242
összeg	356 1439	2958 1346	3313 1185

A nép közt nem levén azon szokás, mely sok helyt divatozik, hogy több család együtt lakják, s így a fennebb kimutatott 307 községi házzám mind meg annyi külön családot képezvén, a terméketlen föld levonásával a nép kezén levő 2854 hold mivelés alatti földből esik egy-egy családra átlag 9 katastralis hold. Természetesen a birtok tényleg nem így oszlik meg, hanem vannak nagyobb és kisebb birtokiak. Azonban a legnagyobb birtokos sem bír 50 holdnál többet. Oly gazda, kinek birtoka a kilencz holdnyi közép arányt meghaladja, lehet 40—45; a többi azon alul áll, le egész egy-két vékásig.

A föld minősége egy részben homokos agyag, más részben sűrűbb agyag, a völgyeken iszapos korhany.

A határ tagosítatlan, temérdek parcellákra oszolva, úgy hogy egy 15—20 holdas gazda birtoka 40—50 parcellában fekszik. A dűlők a helyfekvés szerint hosszabbak vagy rövidebbek. Közép hosszúság 2—300 öl. A legnagyobb parcella öt holdnál nem több; közép nagyság 4—5 vékás; kisebbek egész félvékásig oszlanak. A népzöme a tagosításnak ellene van. Különösen a kisebb birtokosok ellenzik azt. Ezen ellenzésnek két fő oka mutatkozik; első a szabályozatlan legeltetési jog a felszabadulás alatt levő földeken; második azon körülmény, miszerint a kisbirtokosnak kevés parcella száma levén, az így is eléggé tagosítva érzi birtokát. Arról, hogy ha még jobban együtt, egyetlenegy tagban volna minden birtok, akkor könnyebben és czélszerűbben volna az használható, a legkisebb birtokos is meg van győződve, s így a tagosítási ellenszenv nem az annak hasznosságáról meggyőződés hiányában rejlik, hanem a fősúly a legeltetésen van. Hozzájárul ehhez még azon nézet, miszerint az osztakozás úgy is ismét csak elforgácsolná a birtokot, ha tagosították, is az. Mind a mellett a nagyobb birtokosok józan pártolói volnának a tagosításnak, s ezt a ki teheti, szomszéd földeknek összevásárlása vagy összecserélése által igyekszik megközelíteni, a parcelláknak összecserélése vagy adása-vevése egyenkint is minden akadály nélkül meglevén engedve. Azonban a tagosítás előhaladása ilyenképen igen lassu, s gyors nem is lehet; mert cserére is ritkán nyílik alkalom, földvásárlásra pedig még ritkábban, mindenki ragaszkodván birtokához, s ez okból a föld drága is, katastralis holdanként közép ára a fekvéshez képest 3—400 frt körül levén.

A gazdálkodási rendszer régentén két nyomásos volt, a határnak fele mindig ugar alatt levén, s csak fele használtatván, vegyesen beosztott veteményezés alá. Mióta a dohánytermelés lábra kapott, mely most főpénzforrását képezi a községi gazdálkodásnak, azóta a három nyomásos gazdaság vétetett fel: egy őszi, egy tavaszi, és egy ugar nyomással. A két nyomásos időben az őszi, — többnyire bu-

za, — három szántással miveltetett; a három nyomásos óta leginkább csak kettőben, részint azért, mert azóta jobban meglevén puhulva a föld, nem kívánja a háromszori szántást, részint mert idő és munkaerő nem jut reá. A tapasztalás az, hogy csak egy harmad hever ugarban, és különösen a dohány haszna bőven kipótolja a termésbeli esőkénést.

Trágyáztni az ugar szokott; ki mennyit győz, annyit trágyáz, és azon parcellára hordja, a melyik legjobban kívánja azt, vagy a melyikre lehet. A trágya hasznát a nép jól ismeri; a trágyát becsülni tudja; azért igyekszik azt gyűjteni és szaporítani, még a trágyalének is lehető felhasználásával, ámbár szaktudományosan kiagyagozott, s trágyalégyűjtővel is ellátott trágyagödör a faluban egy sincs. Egyébiránt a trágyázásban a kertnek van elsősege a szántóföld felett, s szántóföldjére azon trágyamennyiséget hordja a gazda szorgalmasan, a mely kertjétől megmaradt.

Vetett ugar nincs: de nem is lehet, mint mondók, a közös ugarlegelő miatt.

Szántó eszközül helybeli faragók által készített fakékék használatnak. Vasékéje a faluban senkinek sincs; úgy a csak vastalpu ekék sem divatoznak. Az ekén kívül közönségesen ismert és használt a közönséges vasborona, mit a gazda vagy maga készít, vagy helybeli faragó által készített.

A dohány, mely most a fő pénzcikket képezi, a tavaszi fordulóban, a törökbuza táblák közt felváltva termesztetik. Dohány termesztési engedélye a községnek 80 hold körül szokott lenni. Egy-egy gazda 800—1600 négyszög ölig, néha azon felül is vállal, a mint parcellái azon nyomás fordulóban megengedik. A térmennyiség ellen nincsen panasz, mert még eddig mindenki könnyen kapott annyira engedélyt, a mennyire vállalkozni akart. A dohánymivelést az illetők többnyire saját házi erejükön teszik. De a nagyobb birtokosok közül a feliben miveltetést is többen használják. Ilykép a gazda szántván meg a földet, adván a palántát és hordván haza a termést, a többi munkát a feles teszi, és fele termés a gazdáé, másik fele a felesé; azonkívül a feles szokott szolgálni a gazdának a szántás fejében 6—8 tenyeres napszámot, többet-kevesebbet a szerint a mint jobb vagy gyengébb a föld. Közép termés egy hold földről, hat mázsa. Minőségre a jobbfele kerti pipalevelekhez számítatik, melynek beváltási ára az első osztályban 20—22 frt szokott lenni, jelesen a lefolyt 1870-dik évben 22 frt volt. Ilyennek lehet számítani a termés egyharmadát; a többi minőség szerint alsóbb osztályba jó. Beváltási idő december folytán van. Ámbár a dohány ez időre még nem szokott egészen kiforrani és teljesen elkészülni, mindazáltal a nép e határ idővel megvan elégedve, mert ekkép éppen akkor kapja a pénzt, midőn arra az adófizetéshez legtöbb szüksége van, hogy tartozása más évre ne menjen által. Előleget a dohányra a termesztők a kormánytól nem szoktak kapni, nem is kívánják azt: de egy úttal a gazdák is mentek azon némely vidéken fennálló rossz és súlyos szokástól, hogy a dohány felesket előlegekkel kellessék ellátniok.

- Valamint a dohányt, úgy a többi termékek mivelését

is az egyes gazdák többnyire saját házi erejükön végzik; csak a törökbuzánál vagy is kukoriczánál divatozik még oly módozatú feleség, mint a dohánynál, értve a szántás fejében még a napszám szolgálatot is.

Férfi cselédet 15—20 gazda szokott a faluban tartani. E cselédek mind benkosztosok és többnyire a faluból kerülnek ki. Idegen helyről jött cseléd ritkaság. Évi bére egy minden munkára használható meglett egyénnek, kosztón kívül 40 új forintig megy. A ki teheti, egészen pénzre egyez. Másik pénz mellé törökbuza földet és ruházatot ad; 16 új forint készpénz, egy darab kukoricza föld, s 20 frt ruházati váltság szokásos. Cselédnek marhatartást engedni nem divat. Pénzes napszám kevés használtatik; többnyire dohány és kukoricza feleséktől, s más szolgálat után telvén az ki. Különbén a napszám bér a legszorgosabb időben, tartás mellett 40 krajczárig szokott lenni. Így takarásra is lehet napszámot helyt eleget kapni, mely munka szintén közönségesen napszámokkal, nem pedig részesekkel végeztetik; részben-dolgoztatás csak a cséplésnél divatozván, közép árban tizenegyedén.

A barom létszám a község határán következő: 49 db. ló, 636 darab szarvasmarha, 1813 db. juh, 526 db. sertés, 85 méhkas. A lovakat és szarvasmarhákat általában nagy darab számnak véve, a juhokat és sertéseket pedig tízével számítván egy nagy darab számra, a kimutatott barom-állomány 918 nagy darabot képvisel. Ezt egybevetve a fennebb kimutatott művelés alatti holdszámmal, mely az erdő kivonásával 2527 holdat tesz, esik minden nagy darab marhára $2\frac{7}{10}$ vagy is csaknem 3 hold. Valóban tetemes terület. Ha pedig a fennebbi összegből még a legelőt is levonjuk, akkor $2\frac{4}{10}$ vagy is harmad-fél hold esik. Hogy egy nagy darab marha harmadfél hold földet, melynek legnagyobb része szántóföld és kert, s csak kis része kaszáló és szőlő, kellőleg trágyázni nem győz, az világos. Ekkép világos az is, miszerint itt a földművelés ereje még kis részben nyugszik az okszerű visszapotlason, hanem legnagyobb részben csak az ősz természeti erőn. Még szembevetendő e viszony, ha az egyes gazdaságokat vizsgáljuk; hol azon tényre akadunk, miszerint a kisebb gazdák földbirtokukhoz aránylag több marhát tartanak, mint a nagyobbak, s azért a trágyázást is jobban győzik. A trágyának közönségesen elismert haszna mellett, ez magyarázza meg, hogy mint a juhászatnál látandjuk, a pénzért szereshető trágyának is kitünő bece van. A baromállomány szaporíthatóságának akadálya az, mert aránylag igen kevés a természetes kaszáló, s a szántóföldi takarmánytermesztés még gyéren van divatban. az utóbbi időben már ez is terjed, több gazdák kezdvén bükkönyös zabot, némelyek luczernát is termesztetni. Jelesen a meglátogatott gazdák közt zabos bükkönytermesztést találtunk idős Barabási Györgynél, luczernást idős Kovács Gergelynél, ez utóbbi különösen dicséretes tisztasággal vitt gazdaságában barmait luczernás mellett nyáron át is istállózván. Ekkép a takarmánytermesztés szaporodásával az okszerű trágyaerő és baromállomány szaporodása is remélhető.

A barom minőségét illetőleg:

A csekély számú lovak többnyire tenyészkanczákból

állanak, s könnyebb gazdasági munkára, s csikó nevelésre használhatnák. Fuvaros, ki szekerezés czéljából tart lovakat, csak kettő van a faluban. A lovaknak külön ménesök van: de csödör nincs, a ménesben; hanem a gazdák hágatásra a marosvásárhelyi állam méntelepre járnak. Ily úton értékes, szép csikókat nevelnek. Zudor Elek ur már egy izben állam jutalmat is nyert.

Szarvasmarhát illetőleg: ökröt kevés gazda tart; a jobb gazdák is többnyire teheneken végzik a földmunkát; a tehenek nem csak tejökért állván becsben, hanem a borju és tinónevelésért is, mely mondhatni, hogy a dohány után a falu második pénzforrását képezi. A marha szálas, erős csontu, mély testü szép magyar faj. Ez egy közös csordában jár, egy községi közös bikával, mely most harmadik éve, negyedfü korában vétetett nagy-ernyei Horváth uraságtól 155 forinton. Tehén van ez egy bikára körülbelül 300, miután az összeirt 636 darab szarvasmarha létszámából nem igen lehet felinél többet fiatal marhának, borjunak, tinónak és ökörnek számítani. Tagadhatlan, hogy 300 tehenre egy bika nagyon kevés. Borjuszaporodás éven át a faluban 80 számítottatik. Ez is igazolja iménti állításunkat, mert ez meg 300 tehen után kevés; megjegyzendő levén még is ez irányban, hogy a borjuk egy része anyjukkal együtt más helyről, vásár útján kerül, valamint nem tagadható, hogy hasonló úton innen is kerül máshová. Pásztor-bér minden darab marha után 40 krajczár.

A juhok hosszú, kartos-szörű magyar faj. Ezek számára is közösen tartatik a pásztor, most az összes juhszám négy pásztorlásra oszolván. A fejés és nyírás is közös, annak hasznán a gazdák juhaik száma arányában osztózván. A nyájokban a kosok is közösen tartatnak, körülbelül minden 100 juhra egy kost számítván. Ezt az egyes gazdákból szokták kiválasztani, a melyik legszebb. Az ily kiválasztott kosért a tulajdonosnak közösen szoktak fizetni darabonként két forintot. Nem engedélyezett kost a nyájban tartani nem szabad, a feleslegesek ürökké metszendők levén. A kos október 14-től, május 5-ig jár a nyáj közt, májustól októberig a bárányok közt. Pásztorbér darabonként hat krajczár és három kupa gabona. A nyájak kosarazás útján, trágyázásra is közösen szoktak használtatni, s e célra igen kapósak, szerencsésnek tartván magát, ki ily úton általuk földeit megtrágyáztathatja. A trágyaért kapott ár, mely többnyire só szokott lenni, közösbe megy. Némely gazdák az urasági nyájban tartják juhaikat, ugynevezett componára, mely szerint fejés, nyírás az uraság által hajtátván végre, darab számra előleges alku szerint szabatik meg, hogy a tulajdonos gazda mennyi túrót, sajtot és gyapjút kapjon.

Az előadottak és gondosan körültekintő szemléletünk alapján azt itéljük, hogy Mező-Panit méltán megérdemli azon közvéleményt, mely szerint Marosszéknek, különösen pedig e szék mezőségi részének legjobb, legvagyonosabb falvai egyikeül tartatik; vagyonosságának alapja azonban, nem földé minőségében, nem határa terjedtségében, és nem mezőgazdasága fejlettségében, hanem főképp népe szorgalmában, értelmességében és takarékos józan életmódjában fekszik.

A szorgalom bizonyítéka az, hogy a község nemcsak saját határát miveli, mint láttuk, cselédre és napszámra nézve is többnyire saját erejével; hanem a körülfekvő községek határainak mivelésében is részint haszonbér, részint feléből mivelés útján nevezetes részt vesz. Ilykép Bergegye, Kisfalud, Náznánfalva, Maros-Szentkirály falvak határainak egy részét a paniti nép miveli. Különösen dicséretet érdemlenek szorgalmuk tekintetében a nők, kik jó szövőfonók, e czélra kendert bőven természetvén, s juhaik gyapját is a megfonástól a pokróczczá, s durva posztóvá megszövésig maguk dolgozván fel, ámbár e szorgalom pénzipar alakot még kevéssé öltött és főképp csak a saját házi szükség fedezetének határai közt forog, ezt azonban annyira kielégíti, hogy a paniti nép férfija, nője ruházatát többnyire házi készítményből fedezi, vásár útján nagyon keveset vesz, a házi nő pedig e részben főekességét saját szőttefonta kelméből készült és saját termelésű tollal tömött magasra feltornyozott ágyneműjében tartja.

A kender-termelésre nézve kitérőleg meg kell említeni, hogy a virágos és magvas kender, mint Maroszákon csaknem általában, itt is együtt szokott kinyövetni és együtt készítettik ki. E kezelés módnál a tapasztalás az, hogy ha a nyövés ideje jól el van találva, t. i. ha olyankor történik az, mikor a virágos még nem érett el, az az szárnedvesége még megvan, színe zöldes-sárga, nem pedig barna, a magvas viszont magvát még nem érlelte meg egészen, de rostja már kellőleg megérett, akkor a virágos nem veszít szálpuhaságában, a magvas ellenben nyervén, jobb fonómitvet ad a kettő együtt, mint különösen a magvas külön. Ha elérik a kender, akkor a veszteség az, hogy éles szálu, s kivált a virágos apasztása által, kevesebb összegű is lesz; ha éretlen, akkor hirtelen elázik és szakad. Tehát fő az alkalmas idő eltalálása, a virágosra nézve az elérés, a magvasra nézve az éretlenség ellen kellően vigyázni.

A szőr vagy gyapju szövetek számára kalló-malom, vagy ványoló a községben nincs, hanem a szöveteket ványolás végett Besztercze vidékére hordják. A kender szövetek szépségét és jóságát tetemesen előmozdította az, hogy néhány évvel ez előtt egy tanult takács került a faluba, kitől az asszonyok rövid időn annyira eltanulták a szövés mesterségét, hogy most már különböző csinos mintájú sávolvos szöveteket is készítenek.

A nép értelmessége bizonyítékául mindennek előtt azon fogadtatást kell feltüntetnünk, melyben küldöttségünk részesült. A nép előre értesülve levén kiszállásunkról, daczára a megérkezésünk előtt csak kevéssel elállott esőnek, és a sáros időnek, az utcán összecsoportozva várt bennünket, a falusbíró és jegyző vezetése mellett. Megértvén küldetésünk célját, nyílt bizalommal érintkezett velünk, a gazdák minden tartózkodás nélkül, sőt örömmel mutogatták gazdaságaikat, készséggel feleltek kérdéseinkre, és megjegyzéseinket értelmes észrevételekkel kísérték. Értesülvén pedig arról hogy Maros-Vásárhelyt a gazdasági tárlat megnyitott, s mi a célja az ott kiállított tárgyak szemléltetésének, azzal adta érdekltségének józan bizonyítékát, hogy a tárlatra a falusbíró vezetése alatt egy négy tagu bizottságot küldött, mely a tárlatot csakugyan meg is szemlélte.

Ugyan ily irányban kitüntetendő, miszerint a nép jó tempomba járó, buzgó vallásos, iskolájára gondot fordít, mit a cseréptető alatt épült derék új iskola ház is igazol, és gyermekei iskoláztatását is dicséretes szorgalommal teljesíti.

Takarékosság szempontjából azok mellé, melyeket előadásunk során az egyes gazdák háztartása körül már érintettünk, a község közgazdaságában különösen azon tényt emeljük ki, miszerint a község úgy rendezte be községi háztartását, hogy itt a nép csak államadót fizet; községi rovatál nincs, hanem a községi kiadások a községi korcsmáltatás haszonbéréből és a község tulajdonát képező álmalkölcsön kamatjövedelméből fedeztetnek. A község vagyónával takarékos gazdálkodás, s a lakosságnak ez úton minden községi rovataltól megkímélése a községi előjárásnak is dicséretére válik.

A korcsmáltatási jog három felé oszlik: de azért megfelelő egység útján, közösen használtatik, a jogosítottak közt az időszak levén megosztva. Jelesen Szentmihály naptól új évig magát a községet illeti a korcsmáltatási jog. Új évtől április 24-ig, az az Szentgyörgy napig, az urasági korcsmáltatási jog foly, melyen két udvar osztozik, végre Szentgyörgy naptól Szentmihály napig az ugynevezett székely birtokosságnak, mely a lakosság törzsét teszi, van korcsmáltatási joga, ez 58 porta szerint osztozvaó annak jövedelmén. Mit jövedelmez az urasági és székely birtokossági korcsmáltatás, azt magán tulajdon levén, nem kutattuk; a községi jog e folyó évre 153 forintért van kiadva. Ebből a más kettőre is tájékozás vonható, azon megjegyzéssel, hogy falu helyen közönségesen a közvetlen szüret utáni idő levén a korcsmázás legszorgalmasabb időszak, midőn a nép a mezei munkáról bekerül, nyári keresménye még teljesen meg van, s bor is van, tehát biztosan véleményezhető az, hogy a többi időszak semmi szín alatt se nagyobb jövedelmű a községinél. Ezt vevén sinormértékül, Mező-Panit községben a korcsmáltatás évi jövedelme 600 új forintra tehető. Ez valóban egy 1555 lelket számláló községben nem sok, mely a nép józan élete mellett tesz tanubizonyosságot, megjegyezve, hogy a község nem országúti átszálló hely, s úti fogadó itt nincs. Ugyancsak a nép házias józan életmódja mellett bizonyít ennek kapcsolatában az is, hogy zsidó a községben egy sincs megtelepedve; kurta korcsmák, zugpálinka-mérések szintén nincsenek, s a közkorcsmáltatást is rendes községi székely lakos bérlé.

Ezek azok tisztelt gyűlés, melyeket Mező-Panit község mezőgazdasági viszonyai körül észleltünk, s ismertetésre érdemesnek tartottunk.

Engedje meg a tisztelt gyűlés, hogy alólírott, mint a megszeglő küldöttség előadója, magam részéről még egy pár általános észrevétellel, s abból folyólag némely indítványnyal kísérem ez előadást.

Első észrevételem azon köztudomásból foly, miszerint a székely földön nincsenek nagy terjedtségű gazdaságok; a legnagyobb székely gazdaság is alig haladja az ország egyéb részén levő közép gazdaságok térmértékét, s aránylag még az ily középszerűnek mondható térmérték sem

Melléklet az „Erdélyi Gazda“ 23-dik számához, 1871.

sok; hanem a földbirtok és a mezőgazdasági ipar tulnyomó részben, kis területekre oszolva, a nép zöme kezén van, mely régi idők hagyományos ódon módja szerint kezeli azt, az előhaladott szaktudomány minden ismerete és az igen értékes új vívmányok minden igénybe vétele nélkül. E viszony csakugyan a példányul szolgálható közép gazdaságok hiányának természetes következménye. Ily viszonyok közt azonban, ha a mezőgazdasági előhaladásban gyors sikert akarunk, akkor közvetlen le kell szállanunk a nép közé, s közvetlenül ott kell a gazdasági értelmesség emelésére működnünk. Kodolányi Antal ur, a kolozsmonostori államgazdasági intézet igazgatója, tegnapelőtt, október 5-én a gazdasági értelmesség emelése tárgyában tartott értekezésében e czélból különösen a vándortanár rendszert emelte ki, és ajánlotta. Ez köztetszéssel és helyesléssel fogadtatott. Én sem szólok ellene, sőt ellenkezőleg elismerem, miszerint ha alkalmas egyének állíttatnak azon rendszer élére, s útaztattnak köztanítókul széljel, akkor annak a székelyföldön is nagy hordereje lehet. Azonban azt hiszem, nem csalatkozom, s jól ismertem fel a székely nép természetét, ha azt mondom, hogy e nép legörömelebb, s leggyorsabban fogna egyenesen közübe került, vele hasonló és ismét közte élő egyéntől tanulni; mi akkép lenne legkönnyebben eszközölhető, ha a kolozsmonostori állam gazdasági intézetnél a rendes tanfolyam mellett, a közönséges gazdák számára egy nyári tanfolyam nyíttatnék, mely a tavaszi munkától kezdődőleg az őszi munka bezártáig tartana, gyakorlat mellett, megfelelő előadással is összekötve. Ide gyakornok czim alatt kis gazdák s azok olvasni, s irni tudó fiai vétethetnének fel. Tandíjt ezek nem fizetnének; sőt teljesített munkájokért még tartást, s némi munkadíjt is kapnának. Az intézetnek úgy is van fizetett munkásokra szüksége. Egy munka idényi gyakorlat, értelmes vezetés alatt, sok hasznos ismeret magvát teremheti meg, s az innen saját felei közé haza kerülő egyén, legbiztosabb legyőzője lenne az ősi szokásokhoz ragaszkodó elfogultságnak, és leggyorsabb terjesztője a gyakorlati előhaladásnak.

Másik észrevételem a székely népről közönségesé lett azon hiedelemre és állításra vonatkozik, hogy ez a maga területén túlnépesedett, mely okból több kísérlet tétetett már, sőt most is van folyamatban, hogy belőle más vidékeken székely telepek szállíttassanak meg.

Én bennem már régebb tanulmányozásom is azon véleményre gyökeresztette meg, hogy a székely föld éppen nincs túlnépesedve, és pedig még ha földének minőségét és éghajlatát tekintjük sincs. Mióta Mező-Panit gazdasági viszonyait hivatalosan megsejmeltem, gyökeresen erősödött e hit bennem. Örvendek, hogy e gyűlés igen tisztelt elnökétől, Marosszék főkirálybírája, méltóságos Mikó Mihály urtól szintén a nagy többségtől különváló hasonló vélekedést hallottam, midőn megnyitó beszédében ide vonatkozólag következőket mondott: „Ha igaz, hogy csak azon munkaerő felesleges, melyet otthon czélszerűleg felhasználni nem lehet, úgy nem vélek csalatkozni abban, hogy helyesen rendezett államgazdaság mellett sem a székely nép

munka-ereje feleslegesnek, sem a kitelepítés e czélból szükségesnek tekinthető nem volna.“

Én az 1869/70-ik évi legutóbbi népszámlálás statisztikai adataival igazolom ide vonatkozó állítást, mely következő kombinációt nyújt területenként:

□ m. f.	lélek,	esik 1 □
Aranyosszéknek 6.08 népessége	19,680	m. f.-re 3236 l.
Csikszék 78.08	107,285	" " 1374 "
Háromszék 51.97	110,055	" " 2117 "
Marosszék 24.75	92,398	" " 3733 "
Udvarhelyszék 45.27	98,224	" " 2169 "
Székely f. = 206.15	427,642	" " 2075 "
Egész Erdély 954.85	2,101,727	" " 2201 "

A ki ismeri Marosszék, Udvarhelyszék és Háromszék földét, Aranyost kicsinysege miatt nem is említve, az semmi szín alatt se fogja állítani, hogy Erdélynek általában a székelyföld a legrosszabb része, még is a székelyföld általános népessége kissebb egész Erdélyénél.

Menjünk tovább területenkint:

□ m. f.	lélek,	esik 1 □
Brassóvidék 31.23 népessége	83,090	m. f.-re 2660 l.
Kőhalomszék 10.76	21,387	" " 1987 "
Medgyesszék 11.30	39,121	" " 3462 "
Nagysinkszék 11.11	23,970	" " 2157 "
Beszterczevidék 12.47	26,357	" " 2113 "
Szászvárosszék 7.56	22,479	" " 2973 "
Szerdahelyszék 3.78	19,345	" " 5117 "
Szászsebeszék 5.62	19,237	" " 3423 "
Segesvárszék 9.63	27,280	" " 2833 "
Szebenszék 40.28	86,917	" " 2157 "
Ujgyházszék 4.99	12,390	" " 2482 "
egész szász. 148.73	381,573	" " 2577 "

pedig a szászöldnek sincsenek szebb térei, mint Maros-, Udvarhely és Háromszéknek, sőt Gyergyónak is; népessége se mondható túlmööttnek akkor, mikor az éppen közte eső, s nagy részben oláhság által lakott Fogarasvidék is 31 □ mérföldön 82,852, s így négyszög mérföldenkint 2630 lélek népességet számít.

Bihar és Zarándmegyeterülete 215 □ mérföld, tehát valamivel nagyobb, mint az egész székelyföldé; népessége 618,719 lélek; esik 1 □ m. f.-re 2877 lélek; pedig Biharnek és Zarándnak is ugyancsak vannak havasai, hegyes vidékei, síkságain pedig mocsárjai.

Végre, területenkint:

□ m. f.	lélek,	esik 1 □
Krassómege 90.88 népessége	259,079	m. f.-re 2850 l.
Közép-Szolnok 38.48	113,639	" " 2953 "
Krasznamege 19.98	62,714	" " 3238 "
Kővárvidék 16.79	51,744	" " 3082 "
Zarándmege 22.54	63,382	" " 2812 "
össze 188.67	550,558	" " 2928 "

Önként választottam éppen az erdélyszéli, szintén havasokkal bővelkedő és hegyes megyéket. Ki fogná állítani, hogy e megyék túlnépesedettek? Én ki mindkét vidéket jól ismerem, merem állítani, hogy a székelyöldnek

általában véve, legalább is van oly jó földje, mint az itt összeirt magyar megyéknek.

Ez adatok alapján ismétlem tehát azon meggyőződésemet, hogy a székely elemnek még mostani saját területén és eredeti fészkeiben sincs túlnépessége. A túlnépességről közönségessé lett vélemény, melyet a szegénységre és meg nem élhetésre hivatkozással szokás bizonyítani, sem területi, sem föld és éghajlati adatokkal nem bizonyítható; hanem meggyőződésem szerint valóótilag azon okra viheto vissza, hogy a nép-elem hajdan a határörzésre lévén rendelve, főkép csak a katonáskodásban gyakoroltatott mióta e köztelhetőt megszabadult, azóta is magára hagyva, távol a nagy világtól, elhanyagolva volt, anyagi előmenetelére nem tettünk ugy szolván semmit, s nem vezettük a kor kívánalmái és intései szerint.

Értem ezt a tömegről, nem egyes kivételekről.

Ismét adatokkal bizonyitom állításomat.

A nép főélelmi forrása, itt is, mint jóformán az egész országban, a földmivélés és állattenyésztés volna. Lészay Lajos urnak a tagosítások ügyében e gyűlés színe előtt tartott jeles előadásából láttuk, hogy mily gyér előmenetel van egész Erdélyben, de különösen a székelyföldön a jó gazdálkodás legelső alapfeltételének, a tagosításnak. Sőt köztudomásu dolog, hogy a birtok legnagyobb része, a havasok, hegyek, erdőségek, daczára az egyes tulajdon szűk voltának, még folyvást közös tulajdonul használtatnak. Tekintve e viszonyt, és azt, hogy az egyes birtok a népességhez képest csakugyan kevés, kicsinyterületű, munkáskéz pedig van elég, még a földmivélés is sok vidéken valóban igen szomorú karban áll, a középszerűséget pedig ritka helyen haladja. Aranyos, Maros- és Udvarhelyszéken látni tisztán és jól mivelt földeket, és én ezeket földmivélés tekintetében csakugyan előtte tartom Háromszéknek, holott a közvélemény Háromszéknek akarja adni egész Erdélyben az elsőséget. Háromszéknek szép halmos térségei és buja völgyei vannak, olyanforma, mint Magyarországon Tolna és Fejérmegyéknek. Azonban földmivélés csak középfokon áll, s e nevezett megyékével nem vetekehetnek; de nem vetekehetnek az előző három székeké sem. Csiknak, melyet a székelyszékek közt legmostohábnak tartanak, szintén igen szép tágas és jó földű völgyei vannak, s földje van legalább is olyan, mint Liptó és Turóc megyéké, még is ezeknél sokkal kevesebb népet táplál, s daczára, hogy a völgyek hosszán egymást éri a kisebb-nagyobb falu, azt lehet mondani, hogy a földmivélés itt még legrosszabb karban áll, a legszebb földek kutyatejjel és tövissel fordulván fel.

Nem szólhatok kedvezőbben az állattenyésztésről sem; ez átlagosan véve kevés, pedig szintugy juh, mint szarvasmarha tenyésztésre a hegyi legelőnek már elég bővsége volna. A híres csiki lónak jóformán faja is kivészett már. Csak egy van, mit dícséretesen kiemelni lehet, az t. i. hogy a mi kevés marha van, az szép faj. Ez igazolja, hogy szorgalom útján több is lehetne, mikép volt az hajdanában.

Végre ipara az egész vidéknek ugy szolván semmi sincs; mert a létező egy-két vasgyárt, rézbányát és parajdi sóbányát, a vidék természeti kincseihez, sőt népességéhez képest is iparnak mondani nem lehet, és az elaprózott

szántóföld birtokok mellett a roppant területű erdőségek tulnyomó része még teljesen használatlan, sőt az azok fájában rejlő természeti kincs csak pocsékoltatik, s kész akarva pusztittatik hasznos felhasználás helyett; a szép folyamok és patakok vizereje is meddön hever.

Ily körülmények közt ellene kell szólanom azon törekvéseknek; melyek a túlnépesség hibás feltevéséből kiindulva, már több ízben a székely népnek más vidékekre kitelepitése körül forogtak. Az eddigi kitelepitések azt bizonyítják, hogy az idegen földre telepitett székely elveszti fajjellemét, s előbb-utóbb kipusztul. Pedig tekintve fajunk érdekét, s geographiai helyzetünket, nekünk magyaroknak nagy szükségünk van a fajkin. Letre, a székely népre pedig éppen ott van legnagyobb szükségünk, a hol van, ugy annyira, hogy ha ott nem volna, akkor is éppen oda kellene telepitennünk. Tehát mostani helyéről kitelepitéssel fogsztani, valóban fajunk ellen elkövetett hiba volna; elhullott, elveszett vér az, a mit onnan áttelepitéssel fogsztanánk. Ennek ellenében fájérdekünk, hogy éppen saját fészkeiben minél melegebb hazafiai buzgósággal gyarapítsuk azt.

Hogy e gyarapítást a földmivélésnek és állattenyésztésnek okszerű előmozdítása tetemesen segíyezheti, az tagadhatatlan. A fennebbiekből folyólag erre első lépés a birtok közösség megszüntetésére, azután az egyes tulajdon tagosítására törekvés. Hogy mihelyt ez első lépés meg van, a népnek a gazdasági szakokban alkalmas oktatása, s példánygazdaságok állítása kétszeres jótékonyssággal nyilvánítandja hatását: az a székely nép természeti értelmességétől biztosan remélhető, csak a hozzáférés módját kell szerencsésen eltalálni. Az ez irányban talán éppen kormányi úton hozandó áldozat is, annyival könnyebben kifizetné magát, mert itt nem is valamely nagyszerű áldozatról van szó, hanem csak alsóbb rendű oly intézkedésekről, melyek éppen a különben is általában kis birtoku gazdaközönség közvetlen használatára szolgálhatnának.

Azonban én előttem mindenek felett az iparnak e vidékeken megtelepitése volna lényeges és fontos; nemcsak azért, mert nevezetes ipar alapkincsei vannak e vidékeknek, hanem azért, mert csak kihasználni kell; a nép az ipar több nemére már is jeles hajlammal bír, annak kifejtetése semmi régi előítéletbe nem ütközik, s az iparfejtés közvetve a földmivélés fejlődésének is használ.

Mint mondám, a vidéki hegyeknek többenü iparkincsök van. A most sok helyen szabad pusztítás tárgyát képező erdőségek, jó vezetés mellett nevezetes iparforrások volnának kifejtethetők. Nagy hivatottságuk van e vidékeknek a gyapju, kender és lentermelés mellett, az ezen anyagokra alapított szövetgyártásra is. A kendertermelést a nép most is nagy előszeretettel gyakorolja. A nők kitünő hajlama a szövésre, fonásra aránylag csekély áldozattal szép iparrá volna fejthető. Viz van elég és jó, mely a gyarműveknek olcsó hajtó erőt adhatna; sőt azon részek legtöbb vidékein tüzelő anyag is még olcsóért volna szerezhető. Pedig a szövetgyártás a világipar legnevezetesebbjeinek és legfontosabbjainak egyike, s nálunk annyival nagyobb figyelemre méltó, mert alig csalatkozom, ha azt mondom, hogy Magyarországnak, a gyarmati áruk mellett, éppen a

szövetneműekben van legnagyobb behozatala, annál fogva ez iparágunk hazai földön emelésére legnagyobb szüksége és tere is.

Néhány évvel ez előtt Kralovánszky György Pesten 10,000 frtnyi alapítványt tett a székely kivándorlás megállítására. Ha jól tudom: ezen alapítvány még nincs rendeltetési céljára fordítva, hanem csak gyér kamatozással szaporítja maga-magát. Kezdeménynek ez is jó volna, és éppen rendeltetése szempontjából is az ipar megtelepítésére fordíthatnák legzélszerűbben.

Ipart e vidéknek azért is, mert a szomszéd Oláh és Moldvaország piaca is reánk nézve éppen ipar termékekkel hasznosítható legkönnyebben, s mert az onnan kihozott nyers termékeket, mi legzélszerűbben csak ipartermékekkel fizethetjük vissza.

Hogy azonban e megpendített irányban annál biztonságban és nagyobb sikerrel lehessen kezdeményezni, szükséges volna valamely alkalmas egyénnel beúztatni a székely földet; jelesen ez úton tüzetesen megismerkedni a vidék természeti kincseivel, tanulmányoztatni azok kizsákmányolhatóságának módzatait; megismerkedni a nép hajlámával vidékek szerint szakszerűleg; tanulmányozni azon módokat, melyek által ezen hajlam a természeti kincsek és előnyök kizsákmányolására volna irányozható, végre ott a hely lehet és kell, buzditás és alkalmas közreműködés által az ügy gyakorlati megindítására is törekedni.

Meggyőződésem az, hogy a mit e tárgyalt irányban akár magán, akár kormányi úton teszünk, az fajunk nemes gyarapítására elvetett gazdagon gyümölcsöző mag leend; ellenben a székely népnek mostani helyéről kitelepítésére törekvés, azon hitben, hogy ott túlnépesedve van, valódi-lag fajunk ellen elkövetett hiba, s legdrágább vérünk gondatlan feccsértését képezné.

Galgóczy Károly,
mint a paniti bizottság előadója.

Erdély jelen állapota az 1870- és 71-ik évi termékek következtében.

II.

A physiocratismus alapítói azt állítják, hogy ha a népek gazdagságának eredetét vizsgáljuk azt tapasztaljuk, miszerint a közgyogyonosság egyedüli és főforrását a föld és az ezzel kapcsolatban álló földmivelés képezi. Csak a föld megmunkálása és hasznosítása által szerelhetők új javak, mert egyedül a föld bir termelő erővel, s csak ennek segélyével állíthatók elő azon eszközök és termelvények, melyek az emberi szükségek fedezésére alkalmasok. Azt pedig igen jól tudjuk tapasztalatból, hogy azon nép, mely sok pénz birtokában van; tagadhatatlanul gazdagnak nevezhető; de azt is tudjuk, hogy mi különösen, pénzt: csak külföldről szerezhethetünk, és pedig oly módon, ha földstermékeinket érette cserébe adjuk.

De nálunk jelenben éppen itt az akadály; a helyett ugyanis, hogy mi pénzért kicserélhetnők földstermékeinket: más cseréli ki által a mi pénzünket.

Fő teendő tehát itt az volna, hogy az előbbi viszony a rendes kerékvágásba tereltessek; mire hazánk hivatva van. E végből a közgazdasági érdek, nézetünk szerint azt kívánja, hogy jövőre nézt a lehető nagyobb erő, képesség és tőke a földmivelésre fordíttassék; valamint fordíttassék figyelem arra, hogy a szállító és közlekedési eszközök javíttassanak, a forgalmat annyira nehezítő vámadók kevesbítettessenek; szóval mindazokra, melyek a nép anyagi érdekeinek szempontjából egyáltalában nélkülözhetlenek mutatkoznak.

Jelenben pedig a nép szorult helyzetének enyhítését abban látnám legzélszerűbbnek, ha a magas kormány az Erdélyben levő szesz-gyárakat hat hónapra felfüggesztené, azokban a főzést ez időre betiltaná.

Hogy miért? megmondom. Mint tapasztalatból tudjuk, a szeszgyárak a legtöbb gabonát emésztik föl; igen természetes az, hogy enemü gyártulajdonosok a szükségeltető gabonát jó korán beszerzik, és a hazai földtermék nagy részét ez által elveszik. Ennek meg az a sajnos eredménye, hogy azok miatt külföldi termékért küldjük pénzünket.

Ha kockáztatott véleményem kivételre találna, azt hiszem, hogy a behozott gabona mennyiségből — mit a mult számban volt szerencsém érinteni — akkora mennyiség maradna a szegény sorsu nép élelmezésére, mely annak megszerezhetését részükre jutányosabbá tenné.

Másfelől, hogy a szállítók is jutányosabban adhassák szállítmánjait: igen jó volna, ha a magas kormány egy bizonyos időre a vámadót alább szállítani; úgy szintén Romániából bor, és szesz behozatalára engedélyt nyujtana.

És különösen e két utóbbi tárgy vámadóját csökkentené, miután a mostani igen nagy. Például egy mázsa spiritustól — vámfont szerint 88 font — vám illeték jelenben 14 frt. 30 kr; egy mázsa bortól 2 frt. 63 kr,

Azt hiszem ezek volnának legközelebbi teendők a jelenleg igen nyomasztó körülmények enyhítésére, a nép javának emelésére.

Mindazoknak, kik ezen elveket elfogadhatóknak vélik: ezeknek keresztülvitelére összetett erővel kellene működni.

Kászoni István.

(Nemere.)

Egyveleg.

* Vörös Sándort a k.-monostori kir. gazdasági tanintézet ideiglenes tanárát a földmivelés, ipar s kereskedelmi miniszter ugyanazon tanintézethez; a növénytermelés és gazdasági gépészet rendes tanárává véglegesen kinevezte.

* A k.-monostori önkénytes tűzoltó-egylet költségeihez, tekintve az üdvös cél rokon irányát, az erd. gazd. egylet igazgató választmánya 50 forint utalványozásával járult. Ismételve felkérjük t. olvasó közönségünket, sziveskedjék e közhasznu vállalatot nagylelkü adományozásai által gyámolítani.

* Az országos erdész-egylet nagy gyűlése, mely mult évben Kolozsvárra volt tervezve, dec. 16. nyílik meg Pesten.

* Az erdő pusztítás az egyesült államokban oly ijesztő mérvben halad, hogy komoly fontolóra kezdi venni ott a kormány ennek megállítására módzatait. 1850--1870-ig mintegy egy-száz millió hold erdő lett kipusztitva s az egyetlen óvszert abban vélik találni, hogy a kormány nagy jutalmakat fog kitűzni sikeres

erdőültetés és mivélésre. Szerintünk a törvény volna hivatva erős oltalmába venni az erdőt Amerikában és — Erdélyben.

* Szalmafütéssel ellátott gőzmozdonyokat készít legujabban az angol Garret cég. Maly ur Békésmegyének egy értelmes gazdája több évi tanulmányozás után, végre a szalmafütés lehetőségét gyakorlatilag is bebizonyította s Koczó Pál a gyár pesti főügynöke, Maly patent czim alatt, már több ily szerkezettü mozdonyt készítettett, melynek egyike állítólag m. gróf Bélydy Ferencz ur bálói birtokán használtatik. Az ügy érdekében nagyon szívesen vennők, ha a szerkezet használhatóságáról hiteles felvilágosítást nyerhetnénk.

* A törökbuza, tengeri vagy kukoricza hazájául eddig Amerikát szokták tekinteni, de legujabban bebizonyított, hogy Közép-Ázsiából hozatva, régesrég óta Chinában termeltetett.

* A Shorthornmarha az angol fajták közt legsúlyosabbnak, a takarmányt legjobban értékesítőnek bizonyult be. A smithfieldi kiállításon 2 $\frac{1}{2}$ éves ökrök darabja 14 $\frac{1}{4}$ —15 $\frac{3}{4}$ mázsa élősúlyt mutattak, 3 $\frac{2}{4}$ éves és annál korosabb ökrök 17 $\frac{3}{4}$ —20 $\frac{3}{4}$ mázsa között ingadoztak; négy éven felüli tehének szintén elérték a 20 mázsnai súlyt. Az európai szárazföldön a Shorthorn nem mutathat fel ily nagy mérvű hústermelést, azért a tiszta tenyésztéstől eltekintve, czélszerűbben használjuk keresztezés-, kivált fajta átalakítására.

* Lóganéjt mint takarmányt alkalmaz egy angol gazda állítólag nagy sikerrel tehenészetében. Mr. Schwartzot e gondolatra az vezette, hogy Shorthorn bikája, ha jól volt is lakva, a lovak után járt és azok ganéját mohón ette. Ebből kiindulva minden vacsorára 8 font lóganéjt és kevés borsót ad teheneinek és a tejelő képesség ez által nevezetes mérvben fokozódik. A lóganéj veszteséget azonkívül a tehéntrágya jobb minősége is pótolja! E kísérlet nagyon is ellenkezik eddigi tapasztalatainkkal és csakis azért említjük meg, mert több tekintélyes német szaklap közli e curiosumot.

* A tojást huzamosbideig friss állapotában fenn tarthatjuk, ha lenmagolajjal vékonyan bekenjük.

* Időjárásunk a novemberi hosszaz esőzés után, decz. 2-án változott téliessé; azóta a hideg folytonosan növedett 14-éig; a legnagyobb hideg itt Kolozsvárt 12—14-ig, a reggeli órákban, 21 ° R. volt. 14-kén délután az idő enyhülni kezdett, s lapunk zártakor 16. délben, csak 7 ° R. a hideg. Havunk 1 lábnyi vastag.

Piaczi árak.

* Kolozsvárt, 1871. decz. 14-iki hetivásár árjegyzéke, nagy vékával: Tisztabuza 2 frt 80 kr, elegybuza 2 frt 10 kr, törökbuza 2 frt 15 kr, rozs 2 ft, zab 80 kr, fuszulyka fejár 3 frt, pityóka 1 frt 30 kr, szalonna fontja 48 kr, Háj fontja 45 kr, zsír kupa 1 frt, marhahus fontja 19 kr, sertéshus fontja 24 kr, bér-bécsuhus fontja 12 kr, egy nyul. 1 frt 20 kr, egy verő malacz 1 frt 80 kr, egy mejesztett kövér lud 2 frt 50 kr, egy mejesztett pújka 1 frt 60 kr, egy font irosvaj 90 kr, egy kupa téjfel 66 kr, csirke párja 80 kr, tojás 3—4 db 10 kr.

TARTALOM: Felhívás, a gazd. egyeslet tagjaihoz. — Jobb jövőt az „Erd. G.”-nak! — Az ideai szüret eredményei. — Mező-Panit gazd. ismertetése. — Erdély 1870 és 71. évi hiányos termései, II. — Egyveleg. — Piaczi árak.

Felelős szerkesztő: SZABÓ SÁMUEL.

Hirdetés.

(2)

(3—3)

Mlgs. ZÉYK JÓZSEF ur

B. Bocsárdi gazdatisztjénél Bihari Sámuel urnál
eladó $\frac{3}{4}$ véru

LINCOLN KÖS.

4 drb. kitünő finom, drb. 30 frt. — 6 drb. középfinomságú à 20 frt. — Továbbá hasonfaju idei K ó s b á r á n y, nagyon finom 14 drb; most elvive 20 forint tavasszal elvive 25 forint darabja. — 9 drb. kevésbé finom, most elvive 15 forint, tavasszal elvive 20 forint darabja.

(4)

(2—3)

Eladó mén.

Zeyk Józsefnél Gombáson, öt évig használt 12 éves Nyil nevű mén, apja Hartney Stein, Anyja Vielka, országos ménes könyvbe jegyzett telivér.

Értekezhetni a tulajdonossal, vagy gazdatisztjével
Utolsó posta Nagy Enyed.

(5)

(3—3)

Eladó borszőllő fajok M. Gombáson.

- 1) Carbenet franc, 1000-re 25 frt 100-za 3 frt 50 kr.
- 2) Alex. Muskotály 24 czolos 1000-re 20 frt. 100-za 3 ft.
18 " " 15 " " "
- 3) Croquant Muskotály 24 " " 20 " " 100-za 3 ft.
18 " " 18 " " "
- 4) Som és leányka 1000-re 6 ft.

Megrendelések és pénzek Dávid Antalhoz, Kolozsvárra intézendők.

Csemege szőlő, 12 drb. vessző 50 kr.

Korán érő, Margit, Morillon hátif, Picoletta, Chasselas rouge royal, Passa tutti, Lacrima Christi.

Közép érő.

Uva regina, korai piros kecskecsacs, Coloretta dolce, Smyrnai piros muskotály, violaszin Alexandriai.

" fekete " Chasselas mousqué-rouge,
" setét piros " Granát szagos.

Quadrat musqué, Muscat Lunelle, Muscat frontignan.

Későn érő.

Chasselas rouge d' Espagne, Grichische weisse, Mocca de Lonna.

fehér }
fekete } Izabella.
piros }

Andalusiai violaszin muskát.

Igen későn érő

Lican Indre, Spanyol malozsa muskotály, Cyprusi, piros Bergamoi.

Ritkaságok 1 vessző 25 kr.

Korai Chasselas violet de Negrepoint.

Közép érő Surin rouge.

Későn érő Ulliad, Malvoisie blanc de la Drome, Muscat rouge de Madere.